

Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΛΟΓΩ ΚΑΤΑΔΗΛΑ ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΣΕ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΑΠΟΔΡΟΜΗ (ΣΚΕΨΕΙΣ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗ ΣτΕ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ 1361/2021)

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Με την υπ' αριθμ. 1361/2021 απόφαση της ολομέλειας του ΣτΕ κρίθηκε ότι η ζημία που προκαλείται στον ιδιώτη από προδήλως εσφαλμένη πράξη δικαιοδοτικού οργάνου δεν δύναται να αποκατασταθεί υπό τους όρους που τάσσει η νομική βάση του άρθ. 105 ΕισΝΑΚ. Η συγκεκριμένη κρίση εντάσσεται στη χορεία των αποφάσεων αυτών με τις οποίες ανετράπη άρδην η καταφατική θέση που είχε λάβει το Δικαστήριο μόλις πριν από επτά χρόνια με την «απόφαση-σταθμό» ΣτΕ Ολομ. 1501/2014¹. Πράγματι, παρά την πρόσκαιρη επικράτηση αποδοχής της κρατικής αστικής ευθύνης από δικαιοδοτικές πράξεις², ήδη με τις αποφάσεις 800-3/2021³ και 1360-1/2021 το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο υιοθέτησε μια εξόχως παράδοση, αλλά και απρόσμενη στάση, επαναφέροντας την παλαιότερή του θέση⁴. Οι δε ερμηνείες γύρω από τη

Γεώργιος Κ. Καράντζιος
Ασκ. Δικηγόρος

¹ Με την –προσφυώς– αποκληθείσα «απόφαση-σταθμό» ΣτΕ Ολομ. 1501/2014 αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ότι δυνάμει του άρθ. 4 παρ. 5 Σ. είναι εφικτή η αποκατάσταση των ζημιών που υφίσταται ο ιδιώτης από τη ζημιολογία δράση οιοδήποτε κρατικού οργάνου, περιλαμβανομένης αυτονοήτως και της δικαστικής λειτουργίας. Βλ. σχετ. Ε. Πρεβεδούρου, *Το διοικητικό δίκαιο παραμένει προεχόντως «νομολογιακό»*, ΘΠΔΔ 5/2014, σελ. 411-421, η οποία εύστοχα θεώρησε πως η ως άνω κρίση συμπλήρωσε το νομικό καθεστώς της αστικής ευθύνης του δημοσίου, αξιοποιώντας γόνιμα το νομολογιακό κεκτημένο του πρώην ΔΕΚ και νυν ΔΕΕ στο ζήτημα· Χ. Δετσαρίδη, *Η αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις των δικαιοδοτικών οργάνων*, ΔιΔικ 4/2014, σελ. 1044-1056· Α. Γέροντα, *Παρατηρήσεις επί της ΣτΕ ολομ. 1501/2014*, ΕλλΔ-νη 4/2014, σελ. 1152-1157· Γ. Παπαγιαννόπουλου, *Θεμελίωση αποζημιωτικής κατά του δημοσίου αγωγής σε παράνομη και ζημιολογία συμπεριφορά οργάνου που ανήκει στη δικαστική λειτουργία*, ΔιΔικ 4/2002, σελ. 849-859.

² Βλ. ενδ. ΣτΕ 2557/2019, 1533/2018, 2168/2016, 1330/2016, 48/2016.

³ Ε. Παυλίδου, *Πράττειν διά του παραλείπειν ή η αδράνεια του νομοθέτη ως μοχλός ανατροπής της ευθύνης από δικαστικό σφάλμα*, ΘΠΔΔ 8-9/2021, σελ. 899-909.

⁴ Βλ. σχετ. ΣτΕ 5504/2012, 2852/2012, 2574/2006, ΔΕφΑθ 1783/2011, ΑΠ 256/1996.

συνταγματική και τη νομοθετική θεμελίωση της συγκεκριμένης έκφανσης της κρατικής αστικής ευθύνης αποτέλεσαν μια σημαίνουσα νομολογιακή ταλάντευση. Και τούτο διότι η επίλυση του σχετικού νομικού προβληματισμού διαίρεσε εμφανώς τη δικανική πεποίθηση της ολομέλειας, καθώς αυτή στασιάστηκε πολλαπλώς σε κάθε επιμέρους πτυχή των μειζόνων συλλογισμών.

Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο κλήθηκε να επεξεργαστεί κατ' αναίρεση τη δυνατότητα στοιχειοθέτησης αστικής ευθύνης του δημοσίου, λόγω της ηθικής βλάβης που υπέστη η αναιρεσείουσα από την άδικη φυλάκιση του συζύγου της⁵. Πρέπει να σημειωθεί πως η σχετική αγωγή αποζημίωσης απορρίφθηκε ως απαράδεκτη από το αρχικώς επιληφθέν πρωτοδικείο, το οποίο έκρινε ότι στερείτο δικαιοδοσίας. Ωστόσο, το κατ' έφεση δικάσαν δικαστήριο, αξιοποιώντας τις μείζονες σκέψεις της ΣτΕ Ολομ. 1501/2014, θεώρησε πως θεμελιώνεται δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων, πλην όμως απέρριψε το ένδικο βοήθημα ως κατ' ουσίαν αβάσιμο. Εκδικάζοντας τη σχετική αίτηση αναίρεσης, το Δικαστήριο θεώρησε ότι το εφετείο υπερέβη τη δικαιοδοσία του, καθότι έκρινε παραδεκτή την άσκηση της σχετικής αξίωσης υπό το δικονομικό όχημα του άρθ. 105 ΕισΝΑΚ, ενώ η γενόμενη ζημία δεν μπορούσε να επανορθωθεί ούτε μέσω ευθείας, ούτε μέσω ανάλογης επίκλησης του προμνησθέντος άρθρου, όπως ούτε και διά της άμεσης εφαρμογής του άρθ. 4 παρ. 5 Σ. Συναφώς, εξετάζοντας αυτεπαγγέλτως την αντίστοιχη αναιρετική πλημμέλεια (άρθ. 56 παρ. 1 περ. α' π.δ. 18/1989), αναίρεσε την προσβληθείσα απόφαση, αναδίκασε τη σχετική έφεση και –εν τέλει– την απέρριψε. Ως εκ τούτου, οι –κατατείνασες στη μετ' αναίρεση ουσιαστική παραδοχή του ενδίκου βοηθήματος– αιτιάσεις της αναιρεσείουσας δεν ευδοκίμησαν. Και τούτο παρότι στηρίχθηκαν στο κανονιστικό φορτίο της «απόφασης-σταθμού» ΣτΕ Ολομ. 1501/2014, η οποία θεμελίωσε το πρώτον τις προϋποθέσεις της ουσιαστικής και δικονομικής επιδίωξης της επίμαχης αποζημιωτικής αξίωσης⁶. Περαιτέρω, το Δικαστήριο αιτιολόγησε τις δικονομικές επιπτώσεις της νεοπαγούς νομολογίας ως προς την απόρριψη των σχετικών αγωγών (εξαιτίας της αδυναμίας επίκλησης του άρθ. 105 ΕισΝΑΚ για ζημιολύγες δικαιοδοτικές πράξεις), επισημαίνοντας πως δεν θίγεται επ' ουδενί η προστατευόμενη εμπιστοσύνη του ιδιώτη⁷. Σημειωτέον, βέβαια, ότι στην προκείμενη περίπτωση το πραγματικό υλικό της διαφοράς αναφερόταν σε εσφαλμένες κρίσεις των οργάνων της ποινικής δικαιοδοσίας. Συνεπώς, ορθώς μία μερίδα του δικαστηρίου υπέδειξε ότι η ενδεδειγμένη οδός αποκατάστασης της συγκεκριμένης βλάβης ήταν η δικονομική διαδικασία των άρθ. 533-544 ΚΠΔ, τα οποία ως *leges speciales* εξειδικεύουν τη συνταγματική διάταξη του άρθ. 7 παρ. 4 Σ. Ωστόσο, η ανεύρεση του *ad hoc* εφαρμοστέου διαδικαστικού δικαίου δεν μπορούσε αυτόθροα να σημάνει ότι οι σφαλερές ενέργειες των λοιπών δικαιοδοτικών πολιτειακών οργάνων εντίθενται σε «απυρόβλητο» υπό το επιχείρημα της σχετικής *a contrario* «σιωπής» του συντακτικού νομοθέτη⁸, όπως υποστήριξε μια μειοψηφική θέση⁹.

⁵ Όμοιου περιεχομένου και η ΣτΕ Ολομ. 1360/2021.

⁶ Βλ. άρθ. 53 παρ. 3 και 4 π.δ. 18/1989· Πρβλ. και Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 3η έκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 985-988, ο οποίος αναλύει τη δικονομική σημασία της επίκλησης της νομολογίας του ΣτΕ (ή άλλου ανώτατου δικαστηρίου) ως προς τη θεμελίωση του παραδεκτού χαρακτήρα της αίτησης αναίρεσης.

⁷ ΣτΕ Ολομ. 1361/2021, σκ. 7 και 9.

⁸ Π. Δαγτόγλου, *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, 6η έκδ., Σάκκουλας, 2012, σελ. 864· Π. Παυλόπουλος, «Η αστική ευθύνη του Δημοσίου κατά τους κανόνες του Δημοσίου Δικαίου», σε: Α. Γέροντα/Σ. Λύτρα/Π. Παυλόπουλο/Γ. Σιούτη/Σ. Φλογαίτη (επιμ.), *Διοικητικό Δίκαιο*, 4η έκδ., Σάκκουλας, 2018, σελ. 441· Α. Τάχος, *Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο*, 9η έκδ., Σάκκουλας, 2008, σελ. 965-986· Πρβλ., όμως, και Ε. Σπηλιωτόπουλο, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, τ. 1ος, 13η έκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 239-240, ο οποίος δεν αναγνωρίζει κρατική αστική ευθύνη από πράξεις της δικαστικής λειτουργίας.

⁹ ΣτΕ Ολομ. 1361/2021, σκ. 4 (δεύτερη μειοψηφία). Πρβλ., όμως, και την ειδικότερη γνώμη του Αντιπροέδρου Α. Ράντου, σκ. 5 *in fine*.

II. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΑΠΟ ΠΡΟΔΗΛΑ ΕΣΦΑΛΜΕΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΕΝΕΡΓΗΜΑΤΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 105 ΕισΝΑΚ

1. Η θέση της πλειοψηφίας: μια κανονιστικά «εξασθενημένη» εξαγγελία της κρατικής αστικής ευθύνης από πράξεις της δικαστικής λειτουργίας

Μολονότι η πλειοψηφία ορθώς διέγινε ότι το συνταγματικό θεμέλιο της κρατικής αποζημιωτικής ευθύνης εντοπίζεται στο άρθρ. 4 παρ. 5 Σ.¹⁰, αφορά το σύνολο των οργανικών μορφών του κράτους και, άρα, αναφέρεται αυτονοήτως και στα δικαιοδοτικά όργανα της πολιτείας¹¹, στην πραγματικότητα αποδόμισε κανονιστικά την ερμηνευτική της θέση, φρονώντας πως η νομοτυπική μορφή της διάταξης του άρθρ. 105 ΕισΝΑΚ αδυνατεί να υποστηρίξει –ευθέως ή αναλόγως– την εφαρμογή της σχετικής συνταγματικής διάταξης σε ό,τι αφορά τη ζημιόγρονη δράση των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας. Παρά, δηλαδή, την κατ’ αρχήν κατάφαση της αποζημιωτικής ευθύνης, θεωρήθηκε ότι αυτή δεν δύναται να επιδιωχθεί δικαστικά, ελλείψει του κατάλληλου ρυθμιστικού πλαισίου στο επίπεδο της κοινής νομοθεσίας. Δυστυχώς, η θέση αυτή υποτόνισε την κανονιστική ακεραιότητα της επικληθείσας συνταγματικής διάταξης του άρθρ. 4 παρ. 5 Σ., αφ’ ης στιγμής εξάρτησε την κατάγνωση της έννομης συνέπειας μιας δικαιοκρατικής εγγύησης από την παρεμβολή του κοινού νομοθέτη¹². Πράγματι, η άρνηση έστω της ανάλογης εφαρμογής της πλέον συγγενούς διάταξης του άρθρ. 105 ΕισΝΑΚ¹³ υπέσκαψε ευθέως τη σημασία αναγνώρισης της ευθύνης του κράτους από πράξεις της δικαστικής λειτουργίας. Και τούτο διότι η εκπεφρασμένη ερμηνευτική ένταξη και των δικαιοδοτικών οργάνων εντός του εύρους των αποδεκτών της αξίωσης ισότητας ενώπιον των δημοσίων βάρων¹⁴ έπρεπε να συνοδευτεί από τη συνεπή

¹⁰ Σημειωτέον ότι η πλειοψηφία –εμφανώς επηρεασμένη από τη ΣτΕ Ολομ. 1501/2014– διήλθε ευχερώς τον ερμηνευτικό σκόπελο του άρθρ. 99 Σ., διαφοροποιώντας ορθώς την οργανική από την προσωπική (και υποκείμενη σε αγωγή κακοδικίας) ευθύνη των δικαστικών λειτουργών. Βλ. περ. σε Δ. Ράικο, «Άρθρο 99», σε: Φ. Σπυρόπουλο/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλο/Γ. Γεραπετρίτη (επιμ.), *Σύνταγμα - Κατ’ άρθρο ερμηνεία*, Σάκκουλας, 2017, σελ. 1557-1565.

¹¹ Βλ. αντί πολλών Κ. Ρέμελη, «Η κρατική αστική ευθύνη από δικαστικές αποφάσεις», σε: Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή/Ε. Μπάλα (επιμ.), *Τόμος εις μνήμην Καθηγήτριας Δήμητρας Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου*, Σάκκουλας, 2020, σελ. 35-41, ο οποίος εύστοχα μνημονεύει ότι η αστική ευθύνη του κράτους εδράζεται δογματικά στον μηχανισμό της «οργανικής θεωρίας», η οποία αποτυπώνει τη άρρηκτη σχέση της πολιτείας προς το σύνολο των οργανικών δομών της. Πράγματι, οι συμπεριφορές (πράξεις ή παραλείψεις) των πολιτειακών οργάνων –ως εκδηλώσεις δημοσίων υπηρεσιών– πιστώνονται στη «βούληση» του νομικού προσώπου του κράτους αυτού καθ’ αυτού και, άρα, η ευθύνη βαρύνει ευθέως το κράτος (αρχή της ενότητας του κράτους). Εξάλλου, σύμφωνα με τη διδασκαλία του δικαίου της διεθνούς ευθύνης των κρατών, η συνταγματική πολιτεία αντιμετωπίζεται ως ενιαίο όλο.

¹² Πράγματι, η ως άνω κρίση απομείωσε την κανονιστική βαρύτητα του άρθρ. 4 παρ. 5 Σ., καθ’ ο μέτρο απέκλεισε εμμέσως τη λειτουργία του ως συνταγματικού κανόνα αμέσου εφαρμογής. Η δε περιχαράκωση του εύρους επικλήσεως της σχετικής διάταξης υπό το επιχείρημα απουσίας σχετικής διαδικαστικής νομοθετικής ύλης δεν συνάδει με τη νομολογία του Δικαστηρίου αναφορικά προς την αδιαμεσολάβητη εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων. Βλ. περ. σε Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2η έκδ., Σάκκουλας, 2014, σελ. 162-165· Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, Σάκκουλας, 2021, σελ. 209· Ε. Δαρζέντα, «Ερμηνεία, πραγμάτωση και άμεση από το Συμβούλιο Επικρατείας εφαρμογή του Συντάγματος», σε: Δ. Τσάτσο (επιμ.), *Η ερμηνεία του Συντάγματος*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1995, σελ. 135-152. Εξάλλου, αξίζει να παρατηρηθεί πως στο παρελθόν υπήρξαν ορισμένες κρίσεις διά των οποίων το Δικαστήριο διέγινε ευθεία αποζημιωτική αξίωση του ιδιώτη κατά του κράτους στον τομέα επιβολής αθέμιτων περιορισμών στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας (άρθρ. 17 Σ.), μολονότι δεν υφίστατο η νομοθετική ύλη διαδικαστικής διαρρύθμισης της απαίτησης (βλ. ενδ. ΣτΕ Ολομ. 3146/1986, ΣτΕ 689-90/2019).

¹³ Α. Αργυρός, *Πρόδηλο σφάλμα του δικαστικού λειτουργού επισύρει ευθύνη του Δημοσίου προς αποζημίωση του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ*, ΕλλΔνη 3/2020, σελ. 714-722· Α. Ρωξάνα, *Εξελίξεις στα ζητήματα της αστικής ευθύνης του Κράτους στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας*, ΘΠΔΔ 12/2015, σελ. 1092-1109.

¹⁴ Για το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρ. 4 παρ. 5 Σ. βλ. σχετ. Σ. Κοφίνη, «Άρθρο 4», σε: Φ. Σπυρόπουλο/Ξ. Κο-

εφαρμογή της στο σύστημα της έννομης τάξης. Η δε διαπίστωση «κενού» στο επίπεδο της κοινής νομοθεσίας δεν έπρεπε να οδηγήσει στο συμπέρασμα εξάρτησης του ενεργού της σχετικής ευθύνης υπό τον όρο κινητοποίησης του κοινού νομοθέτη. Αυτή η σκέψη γεννά μεθοδολογικά ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής της αναλογικής ερμηνείας¹⁵. Πράγματι, η διαπίστωση της ενιαίας μεταχείρισης της κρατικής ευθύνης λόγω ζημιογόνου δράσης των τριών λειτουργιών όφειλε να συνοδευτεί από την κατ' αναλογία εφαρμογή της υπάρχουσας αξίωσης του άρθ. 105 ΕισΝΑΚ, ενόσω ο νομοθέτης δεν προχωρά στη θέσπιση ενός ειδικότερου δικονομικού πλαισίου αναφοράς. Το δε Δικαστήριο –εντός των ορίων του δικαιοδοτικού καθήκοντός του– μπορούσε να εξαντλήσει τα περιθώρια προσαρμογής προς τις ειδικότερες διαδικαστικές πτυχές της αποζημιωτικής αξίωσης από πρόδηλα εσφαλμένες πράξεις των δικαιοδοτικών οργάνων. Και τούτο χωρίς να υπάρξει φόγος περί δικαστικής «δικαιοπλασίας» σε βάρος της αρχής διάκρισης των λειτουργιών (άρθ. 26 Σ.), αφ' ης στιγμής η πλήρωση του αναγνωρισμένου «κενού δικαίου» θα ενεργείτο εφαρμοστικά προς το νόημα του άρθ. 4 παρ. 5 Σ. (*secundum legem*) και με σκοπό την ανεύρεση ενός ειδικότερου κανόνα κάλυψης όσων πτυχών όφειλαν να αποσαφηνιστούν ενόψει και της ιδιαιτερότητας οργάνωσης των πολιτειακών δικαιοδοτικών οργάνων.

Εξάλλου, το Δικαστήριο θα μπορούσε ευχερώς να αξιοποιήσει το κανονιστικό απόσταγμα της πλέον γνωστής ενωσιακής νομολογίας *Köbler*¹⁶ και *Traghetti del Mediterraneo*¹⁷, η οποία, μολονότι αναφέρεται στην ειδικότερη προβληματική της κατάδηλης παραβίασης του δικαίου της ΕΕ από αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων των κρατών μελών¹⁸, επιλύει με στιβαρά επιχειρήματα νομικής δογματικής τις αναστολές αναγνώρισης της συγκεκριμένης έκφανσης της κρατικής αστικής ευθύνης¹⁹. Και τούτο διότι οι δύο ως άνω αποφάσεις περιγράφουν με εξαιρετική λεπτότητα τις απαιτούμενες εκείνες προϋποθέσεις προκειμένου να κρίνεται το παραδεκτό και η βασιμότητα της αποζημιωτικής αγωγής λόγω κατάδηλα εσφαλμένης δικαιοδοτικής κρίσης²⁰.

ντιάδη/Χ. Ανθόπουλο/Γ. Γεραπετρίτη (επιμ.), *Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Σάκκουλας, 2017, σελ. 66-67, 79-80. Παρατηρητέο πως στην ίδια νομική βάση εδράζεται και η αστική ευθύνη από νόμιμες πράξεις των κρατικών οργάνων (βλ. ιδίως ΣτΕ Ολομ. 1501/2014, ΣτΕ 622/2021, 2387/2020, 5504/2012).

¹⁵ Βλ. σχετ. Π. Σούρλα, *Δίκαιο και δικανική κρίση*, ΠΕΚ, 2017, σελ. 885-899, σύμφωνα με τον οποίο η πλήρωση ενός «κενού» μέσω αναλογίας προϋποθέτει ερμηνευτικό αναστοχασμό επί της δικαιολόγησης «αναπλήρωσης» της ελλείπουσας ρύθμισης υπό κανονιστικό πρίσμα. Τούτου δοθέντος, η κατ' αρχήν θεμελίωση της αστικής ευθύνης του κράτους για κατάφωρα δικαστικά σφάλματα ως απόρροια του Κράτους Δικαίου, αλλά και προηγμένης δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων και των εννόμων συμφερόντων του ιδιώτη, δικαιολογούσε ερμηνευτικά την πλήρωση του διαπιστωθέντος «κενού δικαίου». Κ. Σταμάτη, *Μεθοδολογία του Δικαίου*, 2η έκδ., Σάκκουλας, 2019, σελ. 200-202.

¹⁶ ΔΕΚ, C-224/01, *Köbler*, 30.09.2003.

¹⁷ ΔΕΚ, C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo SpA*, 13.06.2006.

¹⁸ Βλ. αντί πολλών Κ. Ρέμελη, «Η κρατική αστική ευθύνη από δικαστικές αποφάσεις», όπ. π. υποσ. 11, σελ. 41 επ., όπου αναλύεται εκτενώς το νομολογιακό χρονικό της αναγνώρισης της αστικής ευθύνης των κρατών μελών της ΕΕ έναντι του ιδιώτη για παραβίαση του ενωσιακού δικαίου από το σύνολο των πολιτειακών οργάνων. Ε. Πρεβεδούρου, *Το διοικητικό δίκαιο παραμένει προεχόντως «νομολογιακό»*, ΘΠΔΔ 5/2014 σελ. 411-412. Αξίζει να σημειωθεί ότι η αναγνώριση της αρχής της ευθύνης των κρατών μελών υπήρξε σταδιακή με σαφές ορόσημο τις ΔΕΚ, C-6/90 και C-9/90, *Francovich* και *Bonifaci*, 19.11.1991, όπως και τη ΔΕΚ, C-46/93 και C-48/93, *Brasserie du Pêcheur*, 05.03.1996.

¹⁹ Ε. Παυλίδου, *Πράττειν διά του παραλείπειν ή η αδράνεια του νομοθέτη ως μοχλός ανατροπής της ευθύνης από δικαστικό σφάλμα*, ΘΠΔΔ 8-9/2021, σελ. 900 επ.

²⁰ Γ. Αυδίκος, *Η αστική ευθύνη του κράτους μέλους της Ε.Ε. για τις παραβάσεις του ενωσιακού δικαίου και η ένταξη της στην εθνική έννομη τάξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 28 επ.· Α. Μεταξάς/Θ. Γαλάνης, «Αστική ευθύνη του δημοσίου για παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου», σε: Χ. Χρυσανθάκη (επιμ.), *Εφαρμογές Διοικητικού Ουσιαστικού και Δικονομικού Δικαίου*, τ. 5ος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2009, σελ. 149-164. Οι κυριότερες προϋποθέσεις γένεσης της ευθύνης είναι: (α) η παραβίαση ενωσιακού κανόνα που κατατείνει στην αναγνώριση συγκεκριμένου δικαιώματος στο

Παρά ταύτα, το Δικαστήριο εκδήλωσε ρητώς την απόστασή του από το ως άνω ενωσιακό νομολογιακό κεκτημένο, σημειώνοντας πως η αποκατάσταση των ζημιών που προκαλούνται από δικαιοδοτικά όργανα κατά κατάφωρη παραβίαση του ενωσιακού δικαίου είναι «διαφορετική» από την περίπτωση των προδήλως εσφαλμένων δικαιοδοτικών κρίσεων του εσωτερικού δικαίου²¹. Μέσω, όμως, του σχηματισμού αυτής της διακριτότητας, η πλειοψηφία φάνηκε να αναγνωρίζει την περί ης ο λόγος αποζημιωτική αξίωση με τρόπο που γεννά εύλογα ερωτήματα συνοχής. Πράγματι, ο συγκεκριμένος συλλογισμός εμφανίζεται ερμηνευτικά ευάλωτος, καθότι οδηγεί στην παραδοχή κρατικής αστικής ευθύνης επί των πρόδηλων δικαιοδοτικών σφαλμάτων του εθνικού δικαστή υπό την ιδιότητά του ως εφαρμοστή του ενωσιακού δικαίου, αρνούμενος –εν ταυτώ– να αναγνωρίσει την ίδια υποχρέωση του κράτους στην περίπτωση σφαλερής δικαστικής κρίσης ή εν γένει δικαστικής πράξης κατά την αυτοτελή εφαρμογή του εθνικού δικαίου. Μπορεί τυπικά η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου να συνιστά τον διαφοροποιητικό εκείνο παράγοντα των δύο περιπτώσεων, πλην όμως η στάση του Δικαστηρίου καταδεικνύει μια εξόχως συντηρητική θέαση της κανονιστικής ολοκλήρωσης του Κράτους Δικαίου υπό τη μορφή της επανορθωτικής δικαιοσύνης²².

Εξάλλου, όπως ακριβώς η αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου αξιώνει την καθολική πραγμάτωσή της εντός των εννόμων τάξεων των κρατών μελών²³, έτσι ακριβώς και η αρχή της νομιμότητας αξιώνει την πλήρη λειτουργία της εντός της πολιτείας δικαίου. Συναφώς, οι εκφερόμενες δικαιοδοτικές κρίσεις οφείλουν να ερμηνεύουν το δίκαιο βάσει των αρχών και των κανόνων της έννομης τάξης και, μάλιστα, κατά τρόπο αμερόληπτο, αντικειμενικό και αιτιολογημένο²⁴. Εάν, συνεπώς, ένα δικαιοδοτικό όργανο ύπατου βαθμού αποτύχει να διασφαλίσει την αξίωση ορθότητας μιας νομικής κρίσης, βλάπτοντας κατάφωρα δικαιώματα ή έννομα συμφέροντα του διοικουμένου, τότε επιβάλλεται να παρέχεται στον ζημιωθέντα μια δευτερογενής αξίωση αποκαταστατικής μορφής, αφ' ης στιγμής υφίσταται εγγενής αδυναμία να διορθωθεί *in natura* το ζημιόγONO εκείνο αποτέλεσμα που ανάγεται αιτιωδώς στο δικαιοδοτικό σφάλμα. Θα μπορούσε, άλλωστε, να υποστηριχθεί πως αυτού του είδους η αποκαταστατική αξίωση αποτελεί ιδιαίτερη πτυχή της παρεχόμενης υπό των δικαστηρίων δικαστικής προστασίας (άρθ. 20 παρ. 1 Σ.), υπό την έννοια πως το δίκαιο αναγνωρίζει το περιθώριο «σφάλματος» κατά την εφαρμογή του²⁵.

Κατ' αυτόν τον λόγο, ο δικονομικός νομοθέτης έχει διαρρυθμίσει ήδη από παλιά ένα πλήρες σύστημα αυτοελέγχου των δικαιοδοτικών κρίσεων μέσω του θεσμού των ενδίκων μέσων, ενώ η σύγχρονη αναγνώριση *ad hoc* αποζημιωτικών μηχανισμών, όπως λ.χ. αυτός του άρθ. 7 παρ. 4 Σ. ή του άρθ. 41 ΕΣΔΑ²⁶, συνιστούν την πεμπτούσια της προηγμένης προστασίας του διοικουμένου έναντι της απονεμημένης δικαιοσύνης.

πρόσωπο του ιδιώτη, (β) η γενόμενη παραβίαση να φέρει κατάφωρα εσφαλμένο χαρακτήρα και (γ) να υφίσταται άμεση αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στο κρατικό ενέργημα και στην προκύπτουσα ζημία του ιδιώτη.

²¹ ΣτΕ Ολομ. 1361/2021, σκ. 5. Πρβλ. και ΣτΕ Ολομ. 799/2021.

²² Για τον θεσμό της αποζημίωσης ως μορφή αποκαταστατικής δικαιοσύνης βλ. σχετ. Μ. Σταθόπουλο, *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 5η έκδ., Σάκκουλας, 2018, σελ. 486-492.

²³ ΔΕΚ, C-224/01, *Köbler*, 30.09.2003, σκ. 33 και 47. Πρβλ. και τις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα του Δικαστηρίου της ΕΕ Ph. Léger στην υπόθεση *Köbler* για τη σχέση της αρχής της νομιμότητας προς την κρατική αστική ευθύνη, σκ. 68-70.

²⁴ Κ. Σταμάτης, *Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων*, 8η έκδ., Σάκκουλας, 2009, σελ. 224-226.

²⁵ Ωστόσο, κατά τη μάλλον κρατούσα διδασκαλία, η συνταγματική κατοχύρωση των ενδίκων μέσων αμφισβητείται έντονα. Βλ. περ. σε Σ.-Ι. Κουτνατζή, *Η συνταγματοποίηση του δικονομικού δικαίου*, Σάκκουλας, 2019, σελ. 278-290.

²⁶ Ι. Σαρμάς, «Άρθρο 41», σε: Ι. Σαρμάς/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλο (επιμ.), *ΕΣΔΑ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Σάκκουλας, 2021, σελ. 945-953, όπου σημειώνεται ότι η «δίκαιη ικανοποίηση» αποτελεί είδος αποζημίωσης της θετικής και αποθετικής βλάβης που υφίσταται ο ιδιώτης, εξαιτίας δικαιοδοτικού σφάλματος εθνικού δικαστηρίου, το οποίο κρίνει σε τελευταίο βαθμό.

2. Η αξιολόγηση των μειοψηφικών θέσεων

A. Η πρώτη μειοψηφική θέση: μια «μετριοπαθής» στάση στην αναγνώριση της επίμαχης αποζημιωτικής αξίωσης

Μια μειοψηφία (δύο μελών της ολομέλειας) έκρινε ότι το άρθ. 4 παρ. 5 Σ. δεν καταλαμβάνει στο ερμηνευτικό του εύρος τα όργανα της δικαστικής λειτουργίας. Πιο συγκεκριμένα, θεώρησε ότι ο συντακτικός νομοθέτης μερίμνησε να κατοχυρώσει την κρατική ευθύνη από συγκεκριμένες μόνο δικαιοδοτικές πράξεις (βλ. άρθ. 7 παρ. 4 και 99 Σ.), χωρίς –βέβαια– τούτο το γεγονός να αποκλείει την «ευχέρεια» του κοινού νομοθέτη να επεκτείνει το κανονιστικό της εύρος. Αποκλίνοντας αισθητά από την κρατήσασα κατά πλειοψηφία συνταγματική θεμελίωση της ευθύνης, η γνώμη αυτή μετατόπισε το ενδιαφέρον της στο πεδίο ανάπτυξης της νομοθετικής πρωτοβουλίας, διαβλέποντας πως –ούτως ή άλλως– το υπάρχον άρθ. 105 ΕισΝΑΚ δεν δύναται να θεωρηθεί εφαρμοστέο, λόγω της αδυναμίας του να ανταποκριθεί στο *minimum* διασφάλισης των αρχών που διέπουν την άσκηση του δικαιοδοτικού έργου. Παρατηρητέο, επίσης, πως έσπευσε και η ίδια να διαχωρίσει την εθνική και την ενωσιακή διάσταση της προβληματικής²⁷.

B. Η δεύτερη μειοψηφική θέση: μια «καθολική» απόρριψη της κρατικής ευθύνης από δικαιοδοτικά σφάλματα ως παντελώς ασυμβίβαστη με τη φύση της απονεμημένης δικαιοσύνης

Η συγκεκριμένη μειοψηφία (έξι μελών της Ολομέλειας) εκκίνησε το σκεπτικό της με το εξ αντιδιαστολής επιχείρημα που χρησιμοποίησε και η προπαρατεθείσα μειοψηφική γνώμη: αφ' ης στιγμής ο συντακτικός νομοθέτης όρισε *expressis verbis* τις τυχόν εσφαλμένες δικαιοδοτικές πράξεις κατά των οποίων μπορεί να γεννηθεί ευθύνη (βλ. άρθ. 7 παρ. 4 και 99 Σ.), δεν νοείται επ' ουδενί αναζήτηση κρατικής αστικής ευθύνης επί των λοιπών δικαιοδοτικών οργάνων. Προσέτι δε, θεώρησε πως ελλείπει το «ειδικό συνταγματικό πλαίσιο», το οποίο θα μπορούσε να θεμελιώσει την επίμαχη αποζημιωτική αξίωση και, ως εκ τούτου, κατέληξε στο συμπέρασμα πως τυχόν νομοθετική ρύθμιση της κρατικής αστικής ευθύνης από κατάφωρα εσφαλμένες δικαιοδοτικές κρίσεις θα ήταν αντισυνταγματική. Προς αιτιολόγηση του σκεπτικού της η συγκεκριμένη θέση έκρινε ότι η τυχόν παραδοχή της ως άνω αξίωσης «δεν συνάδει» προς το δικαίωμα αποτελεσματικής παροχής δικαστικής προστασίας (άρθ. 20 παρ. 1 Σ.), την αρχή του φυσικού δικαστή (άρθ. 8 Σ.) και, τέλος, τις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής των δικαστικών λειτουργιών (άρθ. 87 παρ. 1 Σ.)²⁸. Είναι αληθές ότι οι ως άνω συνταγματικές αντιρρήσεις σε μια *prima facie* ανάγνωσή τους αποτύπωσαν την εύλογη ανησυχία μερίδας της ολομέλειας για τον κλονισμό της βεβαιότητας δικαίου, εάν τυχόν καθίστατο εφικτή η δικαστική επιδίωξη μιας τέτοιας αξίωσης και, άρα, η παρεμπόδιση αμφισβήτηση του κύρους μιας εξοπλισμένης με ουσιαστικό δεδικασμένο νομικής κρίσης. Μολαταύτα, οι παραπάνω αμφιβολίες έχουν απαντηθεί –τηρουμένων των αναλογιών– με τρόπο υποδειγματικό στο πλαίσιο της υπόθεσης *Köbler*²⁹.

Αρχικώς, οφείλει να τονιστεί ότι η αποτελεσματική παροχή έννομης προστασίας των δικαιωμάτων και των εννόμων συμφερόντων του πολίτη συμπυκνώνεται στην αξίωση προσήκουσας αναζήτησης της αλήθειας των πραγμάτων και της ορθής εφαρμογής των κανόνων δικαίου³⁰. Από την άλλη, όμως, πλευρά η αρχή της ασφάλειας δικαίου επιτάσσει τη θέση ενός σαφούς χρονικού

²⁷ ΣτΕ Ολομ. 1361/2021, σκ. 4.

²⁸ Κατ' ουσία, η συγκεκριμένη θέση επανέλαβε τις μειοψηφικές σκέψεις που είχαν αποτυπωθεί και στη ΣτΕ Ολομ. 1501/2014. Βλ. σχετ. ΣτΕ Ολομ. 1361/2021, σκ. 4 *in fine*.

²⁹ ΔΕΚ, C-224/01, *Köbler*, 30.09.2003, σκ. 30επ. Βλ. και Α. Μεταξά, *Ευθύνη του δημοσίου για παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου*, Σάκκουλας, 2005, σελ. 55-64.

³⁰ Π. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 6η έκδ., Σάκκουλας, 2014, σελ. 10 επ.

ορόσημο προς εξασφάλιση των νομικών κρίσεων «έναντι πάσης αληθείας»³¹. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η δεσμευτική μεταξύ των διαδίκων ενέργεια του διαγνωστικού περιεχομένου μιας απόφασης (“*res judicata*”), ο διαπλαστικός της χαρακτήρας, αλλά και η –πολλές φορές– αντιταξιμότητά της έναντι τρίτων προσώπων δικαιολογούν το αίτημα σεβασμού ακόμη και των κατάδηλα σφαλερών δικαστικών αποφάσεων³². Αξίζει δε να παρατηρηθεί πως μια απόφαση είναι εφικτό (για διάφορους λόγους) να διέλθει «άτρωτη» τον έλεγχο των ενδίκων μέσων με συνέπεια να τεκμαίρεται αμάχητα ως νόμιμη. Η ουσιαστική νομική κρίση μπορεί, δηλαδή, να εμφανίζει εγγενώς το στοιχείο του *παράνομου* (λανθασμένη ερμηνεία και εφαρμογή του κανόνα δικαίου), πλην όμως η δικονομική θέαση της δικαιοδοτικής πράξης λογίζεται –χάριν της κοινωνικής ειρήνης– ως *νόμιμη* (πρόσκτηση της ισχύος δεδικασμένου). Συνεπώς, εάν μεσολαβήσει εσφαλμένη άσκηση της *δικαιοδοτικής αρμοδιότητας*, προκαλώντας ιδιαίτερη και σπουδαία βλάβη του ιδιώτη σε σημείο που ξεπερνά τα συνταγματικά εκείνα όρια, τα οποία στοιχειοθετούν το δημόσιο συμφέρον σεβασμού του τρόπου με τον οποίον επιλύθηκε αμετακλήτως μια διαφορά, τότε η αναζήτηση της αντικειμενικής ευθύνης του κράτους καθίσταται επιβεβλημένη. Και τούτο, καθώς εκπληρώνει την επανόρθωση της άνισης κατανομής ενός δυσανάλογου –προς τη γενόμενη βλάβη– «δημόσιου βάρους», ήτοι τη σύννομη αδυναμία απόσχισης της δεσμευτικής ενέργειας μιας δικαστικής κρίσης που δεν υπόκειται σε τακτικά ή έκτακτα ένδικα μέσα. Περαιτέρω, η περικοπή της κρατικής ευθύνης μόνο στα πρόδηλα δικαιοδοτικά σφάλματα αποτελεί ένα ισχυρό αντιστάθμισμα έναντι των αιτιάσεων περί διασάλυψης της ασφάλειας δικαίου³³. Ο δε αξιολογικός χαρακτήρας της σχετικής έννοιας ενεργοποιεί το ερμηνευτικό δικαιοδοτικό καθήκον ανεύρεσης των στοιχείων εκείνων του δικανικού συλλογισμού που μπορούν να βοηθούν ως ένα προφανές δικαιοδοτικό σφάλμα³⁴.

Σε ό,τι αφορά δε τις εγερθείσες ενστάσεις αναφορικά με την αποστέρηση του νόμιμου δικαστή της διαφοράς³⁵ και την προσβολή του εκλυθέντος ουσιαστικού δεδικασμένου πρέπει να διασαφηνιστεί πως η εκφορά παρεμπόδιου κρίσης από τον δικαστή της αποζημίωσης αποτελεί αντικείμενο μιας νέας δίκης με διαφορετικούς διαδίκους και, συνεπώς, δεν ταυτίζεται υποκειμενικά, αλλά και αντικειμενικά με την επιλυθείσα διαφορά. Η φύση της σχετικής αγωγής βάλλει κατά της αντικειμενικής ευθύνης του κράτους και, συναφώς, εδράζεται στη λογική της αδυναμίας του κρατικού νομικού προσώπου να αποτρέψει το όργανό του από ένα κατάδηλο σφάλμα με επιζήμια αποτελέσματα. Δηλαδή, δεν αμφισβητείται το *δεδικασμένο* της απόφασης (το οποίο –ως δικονομική συνέπεια– παραμένει «*ανέπαφο*»³⁶), αλλά αξιολογείται ο τρόπος με τον οποίο παρήχθη η *δικαιοδοτική πράξη*.

³¹ Κ. Καλαβρός, *Πολιτική Δικονομία*, Σάκκουλας, 2016, σελ. 617 επ., 627 επ.

³² Ν. Νίκας, *Πολιτική δικονομία*, τ. 2ος, Σάκκουλας, 2005, σελ. 651 επ.

³³ Η θέση αυτή, άλλωστε, υποστηρίχθηκε και στο επίκεντρο των κρίσεων της υπόθεσης ΔΕΚ, C-224/01, *Köbler*, 30.09.2003, όπου ο χαρακτήρας της «*πρόδηλης*» παράβασης ενωσιακού κανόνα δικαίου νοήθηκε ως συγγνωστή ή μη νομική πλάνη ως προς τον προσδιορισμό της «*σαφήνειας και ακρίβειας*» της οικείας διάταξης.

³⁴ Βλ. σχετ. Ε. Παυλίδου, *Πράττειν διά του παραλείπειν ή η αδράνεια του νομοθέτη ως μοχλός ανατροπής της ευθύνης από δικαστικό σφάλμα*, ΘΠΔΔ 8-9/2021, σελ. 899 επ., η οποία μνημονεύει ορισμένες περιπτώσεις «*πρόδηλων*» δικαιοδοτικών σφαλμάτων που απασχόλησαν τη νομολογία, ενόσω υποστηριζόταν η ανάλογη εφαρμογή του άρθ. 105 ΕισΝΑΚ.

³⁵ Στο πλαίσιο της κρινόμενης ΣτΕ Ολομ. 1361/2021 (σκ. 6) τέθηκε επί τάπητος η διάσταση της προβληματικής υπό το πρίσμα των συνταγματικών διακεκριμένων δικαιοδοσιών (άρθ. 93 και 94 Σ.). Ειδικότερα, η πλειοψηφία, εξαρτώντας το ενεργό της κρατικής αστικής ευθύνης από δικαιοδοτικές πράξεις υπό την προϋπόθεση παρεμβολής του κοινού νομοθέτη, προχώρησε σε μια *obiter dictum* υπόδειξη περί διακριτής δικονομικής μεταχείρισης του σχετικού ενδίκου βοηθήματος από την οικεία δικαιοδοσία. Κατ’ αυτών τον λόγο, εμμέσως υπονόησε πως η δικονομική αξιολόγηση των εγειρόμενων αποζημιωτικών αξιώσεων οφείλει να εντάσσεται εντός της δικαιοδοσίας εκείνης από την οποία προέκυψε η σφαλερή κρίση.

³⁶ Κ. Ρέμελης, «Η κρατική αστική ευθύνη από δικαστικές αποφάσεις», όπ. π. υποσ. 11, σελ. 119, ο οποίος εκφράζει τις αμφιβολίες του σχετικά προς τη διατήρηση στον νομικό κόσμο μιας υποκείμενης σε αποζημιωτική αξίωση εσφαλμένης δικαιοδοτικής κρίσης.

Τέλος, ως προς το επιχείρημα της μειοψηφίας περί προσβολής της ανεξαρτησίας δράσης των δικαιοδοτικών οργάνων οφείλει να καταγραφεί πως αυτή νοείται έναντι των άλλων δύο κρατικών λειτουργιών και όχι έναντι του δικαίου. Προσφυώς, έχει σημειωθεί ότι «ο δικαστής δεν είναι ανεξάρτητος ούτε απέναντι στο δίκαιο ούτε απέναντι στα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά. Οι δύο λοιπόν μοναδικές δεσμεύσεις του δικαστή είναι η αναζήτηση του νοήματος του δικαιοκού κανόνα και η διαπίστωση της αλήθειας. Η πρώτη δέσμευση αφορά το ερμηνευτικό του έργο, η δεύτερη τη διαπίστωση του πραγματικού υλικού»³⁷. Εάν, λοιπόν, σε μια αμετάκλητη και, άρα, μη εφεξής εξελέγξιμη δικαιοδοτική κρίση παρεισφρήσει κατάφωρη παραβίαση του εφαρμοστέου δικαίου, πώς είναι δυνατόν το κράτος να εγγυηθεί την ουσιαστική αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης δικαστικής προστασίας έναντι του ιδιώτη;

Γ. Η τρίτη μειοψηφική θέση: η κατάφαση της κρατικής αστικής ευθύνης για πρόδηλο δικαιοδοτικό σφάλμα κατ' ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ

Μια τρίτη μειοψηφική μερίδα (επτά μελών της ολομέλειας), αυτονοήτως αποδεχόμενη τη συνταγματική θεμελίωση της ευθύνης, διαφοροποίησε τη θέση της προς την πλειοψηφία κατά το ότι έκρινε –και, μάλιστα, ορθώς– απαραίτητη την αναλογική εφαρμογή του άρθ. 105 ΕισΝΑΚ επί προδήλως εσφαλμένων δικαιοδοτικών πράξεων, έως ότου ο κοινός νομοθέτης αναλάβει σχετική πρωτοβουλία³⁸. Η θέση αυτή, αναμφίβολα, παρέμεινε σταθερή στην ερμηνευτική κληρονομία της ΣτΕ Ολομ. 1501/2014, ενώ υπήρξε φανερά εμπνευσμένη από την υπόθεση *Köbler*. Εξάλλου, αρκετά πρόσφορο υπήρξε το επιχείρημα περί ισοδύναμης απόλαυσης των δικαιωμάτων που έλκει ο πολίτης τόσο από την ενωσιακή όσο και από την εθνική έννομη τάξη³⁹, δοθέντος ότι στην περίπτωση εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ καθίσταται αναντίρρητα υποχρεωτική η αστική ευθύνη του κράτους για δικαιοδοτικά σφάλματα.

Σαφέστατα, η πλειοψηφική αξιοποίηση της αρκετά ανεπτυγμένης νομολογίας του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου στο ζήτημα της κρατικής αστικής ευθύνης θα μπορούσε να αποτελέσει ένα θετικό πρόσημο προς την εμπέδωση των εγχώριων δικαιοκρατικών εγγυήσεων⁴⁰, αναδεικνύοντας –συνάμα– τη σημασία της διαλεκτικής ανάμεσα στις δύο έννομες τάξεις προς το αίτημα εγγύησης ενός δικαίου καμωμένου σε αρχές δικαιοσύνης.

III. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΡΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣτΕ ΣΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΑΠΟ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Ένα ακόμη αξιοσημείωτο σημείο της κρινόμενης απόφασης εντοπίζεται στη σκέψη που προέβαλε το Δικαστήριο περί της κατ' αρχήν δυνατότητάς του να μεταστρέφει ελευθέρως τη νομολο-

³⁷ Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Β', 2η έκδ., Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1993, σελ. 558-559.

³⁸ Ως προς το ζήτημα της θεμελίωσης της δικαιοδοσίας (του κατ' αναλογία εφαρμοζόμενου άρθ. 105 ΕισΝΑΚ), η μειοψηφική αυτή γνώμη υποστήριξε την εφαρμογή του άρθ. 1 παρ. 1 περ. ν' του ν. 1406/1983, ανεξαρτήτως του είδους της δικαιοδοσίας στην οποία ανήκουν τα όργανα που προκάλεσαν το σφάλμα (σκ. 6).

³⁹ Βέβαια, ανοικτό προς συζήτηση παραμένει το ζήτημα του εάν απορρέει δέσμευση εναρμονισμού του αμιγώς εγχώριου εσωτερικού δικαίου σε όσους τομείς κρατικής κυριαρχίας δεν υφίσταται συσχετισμός με τις αρμοδιότητες της ΕΕ. Πρβλ. σχετ. Α. Μεταξά, *Η Ποιοτική Ιδιαιτερότητα της Ενωσιακής Έννομης Τάξης*, Σάκκουλας, 2020, σελ. 75-86.

⁴⁰ Πρβλ. και Α. Λαϊνιώτη, *Η Αστική ευθύνη του Κράτους από πράξεις ή παραλείψεις οργάνων της δικαστικής εξουσίας*, ΔιΔικ 3/2006, σελ. 561-571.

γία του επί των ερμηνευτέων ζητημάτων⁴¹. Φρονώντας ότι το εν λόγω καθήκον ενεργείται κατ' ενάσκηση της δικαιοδοτικής του εξουσίας, το Δικαστήριο διέκρινε ότι οι αρχές της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του ιδιώτη δύνανται να μετατοπίσουν χρονικά προς το μέλλον μια νομολογιακή μεταστροφή, εφόσον αυτή ανάγεται (α) σε ζητήματα του παραδεκτού της ένδικης αίτησης και (β) σε δικαιώματα και έννομα συμφέροντα που στηρίζονται σε παγίως διαμορφωθείσα νομολογία⁴². Στην ασκηθείσα δε αναίρεση, θεώρησε πως δεν συνέτρεχαν οι ως άνω εξαιρετικές περιστάσεις. Αναφορικά, μάλιστα, προς τον μη πάγιο χαρακτήρα της επταετούς νομολογιακής κατ' αναλογία εφαρμογής του άρθ. 105 ΕισΝΑΚ, το Δικαστήριο επικαλέστηκε τις ευάριθμες εκείνες αποφάσεις με τις οποίες καταγνώστηκε αναίρετικά η αστική ευθύνη του κράτους για πρόδηλα σφάλματα οργάνων ενταγμένων στη δικαστική λειτουργία⁴³. Σαφέστατα, η παράθεση αυτού του εμπειρικού δεδομένου επισυνέβη προς υποστήριξη του μη πάγιου χαρακτήρα της επταετούς νομολογίας⁴⁴.

Εντούτοις, κατά τη γνώμη του γράφοντος, η έκδοση εκ μέρους του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου των ως άνω (έστω ολίγων) αποφάσεων στο διάστημα της διατρέξασας επταετούς χρονικής περιόδου μπορούσε ως καθ' αυτό γεγονός να στηρίξει την εύλογη πεποίθηση των κοινών του δικαίου περί της νομολογιακής σταθερότητας στο ζήτημα και, άρα, να αποτελέσει ενδείκτη «παγίωσης» της πλέον τελολογικά εναρμονισμένης προς την έννομη τάξη νομικής κρίσης. Και η σκέψη αυτή επιβεβαιώνεται ιδίως από το γεγονός της άμεσης υιοθέτησης των μειζόνων σκέψεων της «απόφασης-σταθμού» ΣτΕ Ολομ. 1501/2014 από τα καθ' ύλην αρμόδια πρωτοβάθμια διοικητικά δικαστήρια κατά το εύρος της αντίστοιχης χρονικής περιόδου⁴⁵.

Εξάλλου, όπως ήδη δείχθηκε παραπάνω, δεν υφίστατο αποχρών κανονιστικός ερμηνευτικός λόγος, ούτως ώστε να απομακρυνθεί η ολομέλεια του Δικαστηρίου από την καταφατική θέση που έλαβε μόλις λίγα χρόνια νωρίτερα ως προς τη θεμελίωση και την παραδοχή της σχετικής ευθύνης⁴⁶. Εάν, μάλιστα, ήθελε θεωρηθεί πως η αδράνεια του κοινού νομοθέτη να ρυθμίσει δικονομικά το ζήτημα αποτέλεσε το κυριότερο «άλλοθι» της γενόμενης μεταστροφής⁴⁷, τότε στη

⁴¹ Βλ. αντί πολλών Σ. Βλαχόπουλο, *Οι συνταγματικές διαστάσεις της μεταβολής της νομολογίας*, Ευρασία, 2019, σελ. 29 επ., 79 επ.· Β. Χριστιανό, *Οι μεταστροφές της νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1988, σελ. 169. Παρατηρητέο πως το ζήτημα της νομολογιακής μεταβολής έχει απασχολήσει και το ΕΔΔΑ, το οποίο έχει σχετικώς νομολογήσει πως δεν υφίσταται δικαίωμα του προσφεύγοντος σε διατήρηση της υφιστάμενης νομολογίας (ΕΔΔΑ, αρ. προσφ. 20153/04, *Unédic κατά Γαλλίας*, 18.12.2008, σκ. 74). Από την άλλη, όμως, πλευρά το δικαστήριο δεν δύναται να αποκλίνει άνευ αποχρώσας αιτιολογίας από την πρότερη ερμηνευτική κατεύθυνσή του, ούτως ώστε να μην τίθεται εν αμφιβόλω η αρχή της βεβαιότητας του δικαίου (ΕΔΔΑ, αρ. προσφ. 27238/95, *Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 18.01.2001, σκ. 70)· Π. Μουζουράκη, *Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης (του Υπουργείου Οικονομικών, αλλά και των φορολογουμένων) απέναντι στις δικαστικές αποφάσεις: σκέψεις με αφορμή τις ΣτΕ 2334/2016 και ΣτΕ 2067/2016*, ΕφημΔΔ 5/2017, σελ. 571-595.

⁴² ΣτΕ Ολομ. 1361/2021, σκ. 7.

⁴³ ΣτΕ 1330/2016, 48/2016, 2168/2016. Πρβλ. και ΣτΕ 1607/2016, 4403/2015, 3783/2014.

⁴⁴ Για την έννοια του «πάγιου» χαρακτήρα μιας νομολογίας βλ. περ. σε Σ. Βλαχόπουλο, *Οι συνταγματικές διαστάσεις της μεταβολής της νομολογίας*, όπ. π., σελ. 76-78, όπου εύστοχα σημειώνεται πως μια νομολογία, η οποία εμφανίζει το στοιχείο της παρατεταμένης χρονικής διάρκειας, διεκδικεί τον χαρακτηρισμό της ως «πάγιας». Από την άλλη πλευρά, βέβαια, δεν μπορεί να θεωρηθεί εύλογη η μεταστροφή μιας πρόσφατης προς το χρονικό παρόν νομολογίας, καθώς ο ενεστωτικός χρόνος της δικαστικής αναφοράς της αυξάνει και την ουσιαστική της νομιμοποίηση. Το αντίστροφο δε ισχύει για τις πεπαιωμένες κρίσεις που ευλόγως υπόκεινται σε ερμηνευτικό ανακαθορισμό.

⁴⁵ Βλ. ενδ. ΔΠρΑθ 10922/2020, 3446/2019, 17728/2018. Πρβλ. επίσης ΔΕφΑθ 193/2019, 2462/2015, 613/2015.

⁴⁶ Πρβλ. σχετ. Σ. Βλαχόπουλο, *Οι συνταγματικές διαστάσεις της μεταβολής της νομολογίας*, όπ. π., σελ. 47.

⁴⁷ Μια τέτοια σκέψη αφήνει να εννοηθεί η κρίση της Ε. Παυλίδου, *Πράττειν διά του παραλείπειν ή η αδράνεια του νομοθέτη ως μοχλός ανατροπής της ευθύνης από δικαστικό σφάλμα*, όπ. π., σελ. 899 επ., η οποία χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «[...] το σίγουρο είναι ότι έχει ήδη παρέλθει χρονικό διάστημα επτά ετών από την προηγούμενη κρίση της Ολομέλειας, που, μέχρι τη θέσπιση του οικείου νομοθετικού πλαισίου, είχε καταφύγει, προφανώς ως “προσωρινή λύση ανάγκης”,

δικανική σκέψη παρεισέφρησε μια πρόδηλη εξωνομική σταθμιστική αξιολόγηση⁴⁸. Η ασυνέχεια δε των σκεπτικών ανάμεσα στη διάγνωση του συνταγματικού θεμελίου (άρθ. 4 παρ. 5 Σ.) και την –εν τέλει– απόρριψη του νομικά εξαναγκαστού χαρακτήρα της κρατικής αστικής ευθύνης για πράξεις των δικαιοδοτικών οργάνων υπό το κανονιστικό επιχείρημα (“*reason*”) του δικονομικού σκοπέλου (λ.χ. ανεύρεση του αρμόδιου δικαστηρίου⁴⁹, σχηματισμός των δικονομικών σταδίων διάγνωσης της ευθύνης) δεν μπορεί να αποτελέσει μια ικανοποιητική και κυρίως εμπεριστατωμένη αιτιολογία της αιφνιδιαστικής «*αναδίπλωσης*» στα προ της ΣτΕ Ολομ. 1501/2014 νομολογιακά δεδομένα. Και τούτο, καθώς δεν ανέκυψε κάποια άγνωστη στο Δικαστήριο ερμηνευτική παράμετρος, η οποία δεν είχε τεθεί εναργώς υπόψη ή δεν εξελέγηθηκε ορθά, ούτως ώστε να δικαιολογείται η «*αλλαγή πλεύσης*» της νεότερης ολομέλειας σε σχέση με εκείνη της (όχι πολύ) παλαιότερης.

Εν κατακλείδι, η εγχώρια «*νομολογιακή αποδρομή*» της κρατικής αποζημιωτικής ευθύνης εξαιτίας κατάδηλα εσφαλμένης δικαιοδοτικής κρίσης ασφαλέστατα δεν μπορεί να ιδωθεί ως αποκρυστάλλωση ενός κατά το παρελθόν αμφίβολου ζητήματος. Τουναντίον, αποτελεί μια δικαιοκρατική έκπτωση και οπισθοχώρηση. Και τούτο καθότι υπό το φόβο διάνοιξης των δικονομικών «*ασκών του Αιόλου*», η –με όρους επανορθωτικής δικαιοσύνης– προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων παραμένει ανολοκλήρωτη⁵⁰. Πράγματι, ενόσω η επίμαχη αποζημιωτική αρχή δεν εφαρμόζεται στην κατηγορία των δικαιοδοτικών οργάνων του κράτους, γεννώνται εύλογες αμφιβολίες για την εμπάθυνση των εγγυήσεων αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας. Εφεξής, λοιπόν, η οριστική επίλυση του ζητήματος εναπόκειται στη βούληση του κοινού νομοθέτη, ο οποίος οφείλει να αξιοποιήσει τα γόνιμα πορίσματα της νομολογίας Köbler προκειμένου να επιτύχει τη διαμόρφωση των επιμέρους πτυχών της αποζημιωτικής αξίωσης που η δικαστική αυτοσυγκράτηση κατέστησε αρρυθμιστες. □

στην αποδοχή της ανάλογης εφαρμογής των διατάξεων του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ. Από αμφότερες, λοιπόν, τις κρίσεις της Ολομέλειας διαπιστώνουμε ότι η αδράνεια του νομοθέτη μπορεί να λειτουργεί ως μοχλός σημαντικών νομολογιακών ανατροπών, καταλήγοντας τελικά στο πράττειν διά του παραλείπειν, που, πέρα από τα όρια της νομικής επιστήμης, μην ξεχνάμε ότι, σε φιλοσοφικό επίπεδο, αποτελεί και βασική αρχή του Ταοϊσμού (“*Wu wei*”). Βέβαια, η άσκηση οποιασδήποτε κριτικής, ακόμη και δικαιολογημένης, μας φέρνει αντιμέτωπους με την ίδια την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών, οπότε τολμηρά βήματα του δικαστή προκειμένου να “προσπεράσει” τα νομοθετικά κενά θα συνιστούσαν οπωσδήποτε νομολογιακό ακτιβισμό, αν όχι πλήρως ανεπίτρεπτη υποκατάσταση του νομοθέτη [...]. Βέβαια, το τελευταίο σκέλος αυτής της θέσης βρίσκει αντίθετο τον γράφοντα, ο οποίος φρονεί πως η μεθοδική κάλυψη ενός «κενού δικαίου» δεν συνιστά αθέμιτη «δικαιοπλασία», αλλά αποτελεί αμιγώς εφαρμοστικό ενέργημα της σαφέστερης και επαρκέστερης εξειδίκευσης μιας ήδη θεμελιωμένης νομικής παραδοχής σε δικαϊκό κανόνα (όπως η προκείμενη περίπτωση του άρθ. 4 παρ. 5 Σ.).

⁴⁸ Πρβλ. σχετ. Κ. Γιαννακόπουλο, *Το Συμβούλιο της Επικρατείας διαλαλεί, αλλά υπονομεύει το Κράτος Δικαίου. Σκέψεις με αφορμή τις αποφάσεις ΣτΕ Ολ. 911-917/2021*, <https://www.constitutionalism.gr/to-simvouliao-tis-epiktateias-dialalei-alla-yponomevei-to-kratos-dikaiou/>, τελευταία πρόσβαση 27.11.2021, ο οποίος αναδεικνύει τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να εμφανίσει στο Κράτος Δικαίου το φαινόμενο ενός «*νομολογιακού εμπερισμού*».

⁴⁹ Ο Κ. Ρέμελης, «*Η κρατική αστική ευθύνη από δικαστικές αποφάσεις*», όπ.π., υποσ. 11, σελ. 116 επ., εύστοχα σημειώνει πως το υπάρχον κατ’ αναλογία εφαρμοστέο άρθ. 105 ΕισΝΑΚ παρουσιάζεται «*καταφανώς ανεπαρκές*» προκειμένου να στηρίξει την ουσιαστική και δικονομική ιδιομορφία της επίμαχης αποζημιωτικής αξίωσης. Ο ίδιος, μάλιστα, αναπτύσσει ένα ενδιαφέρον *de lege ferenda* δικονομικό μοντέλο αντιμετώπισης των συγκεκριμένων αγωγών κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στο συνταγματικά κατοχυρωμένο σύστημα των διακριτών δικαιοδοσιών. Ταυτόχρονα, επισημαίνει την ανάγκη κανονιστικής αφομοίωσης των πορισμάτων της νομολογίας Köbler, υπονοώντας πως τυχόν αποκλίσεις από το ενωσιακό κεκτημένο θα δημιουργούσαν λιγότερο ευνοϊκές προϋποθέσεις απόλωσης των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η εθνική έννομη τάξη.

⁵⁰ Παρόμοιας υφής προβληματισμούς θα μπορούσε να θεωρηθεί πως εισφέρει και η πρώιμη θεώρηση του δικαστικώς ανέλεγκτου των «*κυβερνητικών πράξεων*». Πράγματι, υπό το πρίσμα της προ πολλού ξεπερασμένης πλέον θεωρίας του «*πολιτικού κινήτρου*» (ή κατ’ άλλους της «*παλαιάς πολιτικής θεωρίας*») κρίθηκε πως οι σχετικές πράξεις εξαιρούνται από τον πάσης φύσεως δικαστικό έλεγχο ως αναγόμενες στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας. Η δε προϊόντος του χρόνου υπαγωγή τους στον παρεμπίπτοντα δικαστικό έλεγχο υπό το δικονομικό όχημα της αγωγής αποζημίωσης αποτέλεσε μια δικαιοκρατική κατάκτηση.